

Жарко ЂУРОВИЋ*

ПРОГОН КАО СТВАРАЛАЧКА СТИМУЛАЦИЈА

Да би се разумио спољни свијет, мислеће биће мора посједовати властито осјећање тога свијета. Значи, мора имати непосредну везу са њим. Везу сталну и прожимајућу. На тај начин се овладава пулсацијом егзистенције, која је средишња тачка нашег свеопштег трајања. За ствараоца изразитог духа и дара, егзистенција се отвара у безброј вариационих супремата, укључујући у њих и моћ трансценденције, њених засјаја и осмишљења. Постојање ствараоачевог свијета не да се разумјети без уплива таквих индиката, сложених по своме склопу и дејствених по својој креацијској трансмисији.

Да би се одговорило тој замисли, код аутора мора постојати снажан искушенички живот, јер он диктира навалу унутрашњих осјећања и успоставља ред у њима.

Зоговићево искушење није се губило у вакууму испразних вечерњих доколица, већ је настајало у грчу дубоке појмљености личних и друштвених судара и криза. Поета их је уводио у израз са неком врстом појачане тензиčnosti, којој нијесу страни меланхолични, ни пркосом обојени свјетови. По томе је сличан римском пјеснику Овидију, кога је Октавијан послао у прогонство у Томис, на Црном мору, увјерен да ће га животна ускраћеност и мука дозвати памети. Заборавља се да муке најчешће рађају поезију високих вредносних скала. И Зоговића је власт „подарила” сличним гестом – осудила га је на вишегодишњи кућни притвор, вјерујући да ће му њиме сломити дух и одважност. Очигледно је да се то није десило, иако је било превише притисака и пријетњи. У заједничком стану, у Цвијићевој улици 67, у Београду, добио је и незване госте, два официра Удбе у цивилу, који су надзирали његов кућни живот. Да буде ствар тајан-

* Академик ЦАНУ

ственија, изигравали су срдачне особе. Зоговић је привидном уважношћу прихватао такву њихову срдачност.

Уз ове опаске, дужан сам да изнесем неколико карактеристичних запажања о овом писцу. Никада није тражио заклоне од времена. Кроз њега је ишао отворено и храбро, рекао бих прсимице. Такав став добио је облик сталног стања. Није то чинио позе ради, већ из дубоког сазнања да се живот може осмислити само личном смјелошћу и јаким духом.

Ако брижљиво осмотримо Зоговићев живот и дјело, запазићемо да се они чврсто преплићу. Тај преплет је настао као природна посљедица моралног назора који се зачео у родитељском дому и ту се изоштравао до најпунције мјере. С дубоким разлогом се пренио на укупни ствараочев духовни хабитус, за који ћу рећи да је самосвојан и досегом веома висок.

Више је фактора који су условили те незаобилазне пишчеве одлике. Дачако, на његово духовно богаћење добрим дијелом је утицало и Његошево насљеђе, које ће у младосним годинама и касније постати његов круцијални оријентир. Он садржи у себи: *стиоцизам, њравдољубивост и смјелост*. Кад се пође у живот са таквим капиталом, неизбјежно је плаћање цеха. Свакоме је знано да наведени синоними често значе кажњиву категорију.

Ја се у овом раду осврћем на период Зоговићевог живота када је имао статус „карантинца”, дакле особе којој је било одузето право на јавну ријеч. Такав статус трајао је маратонски дуго – скоро двије деценије. И кад је почео да објављује, прво уз Крлежин, а послије уз помоћ њему наклоњених уредника, код официјелне власти наилазио је на стални зазор и противљење. Оно је безмало трајало све до његове смрти, јануара 1986.

Зоговићева кандидатура за Његошеву награду неславно је прошла. Црногорско политичко руководство је тих година било изричито у томе да је Зоговић не смије добити. Радоња Вешовић, који се налазио у жирију, одупирао се притиску са стране, истичући да је најправедније да награда Зоговићу припадне. Припала је другом!

Старо је правило да се прогоњеном не даје прилика за сатисфакцију. Зашто? Зато што би се тиме потро разлог прогона. Зоговић је 1948. године проглашен идеолошком јереси, јер није хтио да потпише писмо упућено совјетским писцима, којим се осуђује Резолуција Информбироа. То је било довољно да се познати писац уклони са јавне сцене. Да се протјера у дубоку сабласт ћутње!

Пјеснику је најповјерљивији садруг постала *самоћа*, чији су се краци незадрживо удвајали са пјесничким, што ће рећи маштеним свијетом. У собичку је брушен аскетски занос, отворивши се цијелим бићем темама егзистентног склопа и језику који је здушно понио њихове отежале нарамке. Не знам да ли би Зоговић у некој другој прилици успио да ишчупа из

себе толико на енергији засновног немира и да му да мајсторски изведену фигуралност. У нормалној егзистенцији, то би било ђаволски тешко. Унутрашње изгнанство је допринијело да се ухвате њене скривене пукотине.

Колико изгнанство и прогон уздрмавају психу, казује мисао познатог писца Василија Аксјонова који је осјетио њихову горчину: *Да би ојстџао, човјек мора да развије извјесни облик шкрџа као догаџак својим џлућима*. Вјеровтно да се у таквом стању рађају слике подсвјесног поријекла и веома динамичког убрзања. Оне на особен начин идентификују пакленичко језгро стварачевог субјекта.

Истина је да се изгнанство у самоћу свога дома може изједначити са оним класичним, гдје се прогоњени лишава свога огњишта и свога неба, често и породице, ако је његов власник урастао у срж додијељених му неприлика, обојивши их изнутра постојаном имагинацијском превлашћу. У снажном духу какав је Зоговићев, самоћа се показала као велика стимулација у богаћењу спознаја и креацијских досега.

Обично се мисли да пјесникова ријеч „покрива” само једно мјесто у исказном низу. Заборавља се да се укрштањем са другом ријечи шири њен значењски радијус. Исто као у математичкој теорему, која истовремено може да импликује више вредносних показатеља. У стих се укључују импулси различитих врста и значења. Имагинација га чини вишезначним, без обзира на то што су у њему садржани порив пријекора гротескности, или неког другог знака.

Зоговић је збирком поезије „Артикулисана ријеч” ушао у најзрелију фазу свога стваралаштва. Не потискујући идеју којој је још од младости предан, поета у њој тражи оне еманације које фаворизују људскост, која нам све више недостаје и умјесто ње се ишчауравају трагови све израженије отуђености. Поезија која је настала у тзв. „заточеничкој фази”, стишанија је и у творачком смислу слојевитија. Не истиче се дужносно по сваку цијену. Доживљајно стање се ставља у орбиту креацијског чина. Њега поета прожима визијским колоплетима који сентенцизују мисао, језички вјешто црпљену и обликовану. Неријетко и као баладичну исповијест, која има езоповску симболику. Мислим да је за ствараоца најважније да слиједи унутрашње осјећање и страст. Идеја се сама удијева у пјесников семантички вез као важна датост. Откривањем субјекта шири се поље спознајних импликаата и у сфери мисли и у сфери језика.

Поезија овог пјесника у неким сегментима има анегдотичан призвук. Тиме није разводњена сугестија мисли, ни мимоиђена њихова аутентичност. То потврђује „Књажеска канцеларија”, у којој ћемо наћи срећан спој анегдотског и визијског гдје се на поетски начин дијаграмирају призори

владара и поданика не само за фиксирано него и за свако вријеме дијаболских својстава.

Пјесник Зоговић већ зарана експлоатише тему природе као носиоца пунијег живота. Јер ако свијет симболизује пространост, симболизују га и феномени који су у њој настањени – свјетлост, вода, ваздух, флора и други. Њих увијек карактерише креталачка функција, будући да кретање чини основно начело езгистенције. Отуда је схватљив појам жила у Зоговићевим пјесмама и њега треба посматрати у контексту такве животне иницијације. Не само кад се ради о маслини него и о другом растињу дуговјека трајања – јаблану, бријесту, грабу, храсту... Зоговићу импонује јакост и све оно што је подложно процесу рашћења.

Јакост се замишља и кад је идеја у питању. Да би дуго трајала, мора имати дубоке жиле, јер једино тако може да одоли олујама и невремену.

У пјесми „Инструкција маслини” узбудљиво је портретисана снага трајања овог вјечног дрвета. Њена симболика, у ствари, одсликава виталитет човјека, њену чврсту везаност за камен и тле. То је доказ да Зоговић у годинама усамљеништва није губио осјећање за наду. Њу је слутњом дозивао. Тај дозив ће бити све гласнији што вријеме буде више одмицало. Преузео га је, духом и формом, од Мајаковског. У неким пјесмама користио је степеничасти стих и његовао, слично њему, наглашену политичку ноту. И такве Зоговићеве пјесме, па и она о Титу, задржала је завидну поетску вриједност.

И у фази раног стварања, његова је поезија имала динамички ток и складну рецепцијску заснованост. И поред те уистину присутне врлине, тврдоћа је у извјесној мјери пригушивала лирску осјећајност. Тако је то код стваралаца жестоког темперамента. Он их понесе „небу под облаке”, при чему се заборављало на преливност стихова и друге стваралачке особености.

Све те одлике условљене су ствараочевим маниром негативног маркирања свега што није у сагласју са његовим увјерењима, моралним и идеолошким.

У неким збиркама, као у „Пркосним строфама”, задржао је дискурс политичке интонације. Мало је која збирка била без наноса те боје, због чега су га неки критичари проглашавали политичким пропагандистом. Међутим, ваља истаћи да је и пјесмама политичког садржаја дао висок умјетнички ранг.

Живио је са истом страшћу за превласт и једне и друге преданости. Поетска је била доминантнија и оправдавала је појаву ове друге. Не смијемо бити грешни па рећи да политички дискурс треба протјерати из стварала-

штва. Он одвајкада живи у њему, са мноштвом лица и наличја. На писцу је да се одреди према свакој теми коју су породиле (не) прилике живота.

С обзиром на то да је Зоговић био по опредјељењу комуниста, разумљиво је да су његове стваралачке визуре происходиле из тога увјерења. Он је платио рачун за то. Не само изолацијом, која, бар за њега, није била погубна. Она му је створила једну врсту стратегије да је стваралаштвом надвиси.

Зоговићева драма изолације није само била његова. Њу су трпјели супруга Вера и ћерка Мирка. Живјело се са жигом неподобности од данас до сјутра, уз многе невоље. Што су невоље биле веће, породична зближеност била је изразитија.

Вера је у свему томе извукла највећи терет. Све је подредила настојању да од изолације у коју су гурнути руком власти подржи код Зоговића вољу да ствара.

Ниједна власт не трпи опоненте. Разврставају их по хијерархији утицаја. И кад је ћутао, Зоговић је био присутан. Његова поезија из „карантинског периода” била је испуњена жаокастим опоменама које човјека извлаче из дремљиве свијести и запућују га, не само узвишеној и протеклој прошлости, него и сваковрсним замрачењима које нас сустопично прате.

Ако је пјесма плод тренутака, ваља из њега исциједити сок осјећајне супстанце, будући да она доживљајној матрици осигурава дубинску основу. Зоговић њоме маестрално рукује. На своме путу до пуне мисли озвучава је финим тонским нагласком. Чак и кад је исказана у крешенду. Стичем утисак да је поета у творењу пјесама носталгичне профилације предан jakim звучним ударима. То се махом односи на пјесме о дрвећу које симболизују висост и снагу. Таква је пјесма „Јаблан пред прозором”, из које ћу навести једну строфу појачане циркулационе моћи:

*Он је ту! ... Заривши стопало, у земљу, на три сежња,
устремљен у зенит, у струку угибљив, али крепак,
он бије увис, с колута бетонског око глежња,
бије пркосно, седмоспратно – у руб крепа.*

Овај поета успијева да у исти тренутак удјене успомене из различитих временских кругова, свјестан да ће њиховим удвајањем, најчешће магновеног типа, постићи жељену евокативну сублимираност. Ту у првом реду мислим на пјесме из збирке „Артикулисана ријеч”, у којима Зоговић експонира ускличност „преслишаних” сјећања. У њима, истиче пјесник, „дежура мисао над болом”. Прогон се, попут сврдла, усијеца у пјесникову свијест. Најбоље о томе говоре пјесме посвећене Дантеу, у којима је Зоговић апострофира сличност њихових (злих) судбина, гдје непомирљивост

према лажима и пороку има стожерну одредивост. Данте је узор смјелости и стоичке патње. Те индикације су Зоговићу послужиле за поетско еквивалентирање својих мука и искушења. Оне су јачале његово духовно биће!

Иако Зоговић нигдје не помиње прогон, не бар у физичком смислу, он је стекао дискретну позиционираност у предмету пјева. Флора је преузела мјесто пишчевог гласа, дакако у симболичком кључу. Ефектнији је од стандардизованог. У њему ћемо препознати и афористичке репере, преузете из народног говора, али у ауторској рецепцији модификованог у властити вокацијски инвенцијум. То аутору доноси велике плусеве.

Ако бисмо хтјели да се ближе одредимо према пјесниковом стваралаштву, оно се код Зоговића не може замислити без раскошне језичке уиграности, гдје и глагол има именичко својство, и гдје сваки обрт посједује маштене подупираче. Па и риме, ти врли редари стиха, нијесу творене у облику слоговних и гласовних аналогија, него звучних сродности које не блокирају мисао: *дође-џождје, шиће-лишиће, сџирожа-џождар...* Оне чине једну велику инвентуру у којој ће страсни тумач језика наћи неслућена богатства.

Правом пјеснику је стало да скине вео са тајне, било да је ријеч о језику или некој другој креацијској маркацији, која изоштрава појмове и дуби имагинацију. Зоговића увршћујем у такве (ријетке) ствараоце.

За овог поету нема теме пред којом ће устукнути. Па ни према теми која је назначена у наслову – прогон. Тим прије што он оивичава стварну егзистенцију. Рекао бих да ју је Зоговић у својој поезији преломио по средини, живо. По диктату духа коме је Хегел дао непорециво значје: *Живој духа није живој који се њлаши њред смрћу, већ онај који смрћ њодноси и у њој ојосџојава.*

Као да је ова мисао била узглавље свеукупне Зоговићеве поетике, која на болест времена, у коме владају прогони, одговара немирењем, боље рећи побуном духа.